

WYDARZENIA 1956 r. w POLSCE

1. Geneza wydarzeń 1956 r.

a) czynniki zewnętrzne:

W marcu 1953 r. zmarł Józef Stalin. W ZSRR rozgorzała walka o władzę, którą wygrał Nikita Chruszczow. Śmierć Stalina zakończyła okres dyktatury stalinowskiej. W lutym 1956 r. Nikita Chruszczow na XX Zjeździe KPZR (Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego) odczytał referat, w którym potępił kult jednostki wprowadzony przez Stalina, potępił politykę ZSRR wobec innych partii komunistycznych (czystki i całkowite podporządkowanie). W referacie zniósł Chruszczow tezę o nieuchronności wojny między światem komunistycznym i kapitalistycznym, a na jej miejsce wprowadził tezę o pokojowym współistnieniu tych dwóch światów. Miało to olbrzymi wpływ na politykę zagraniczną ZSRR. **Referat Chruszczowa** wstrząsnął ruchem komunistycznym. Zapoczątkował również olbrzymie zmiany w państwach bloku radzieckiego – zaczęła się „**odwilż**”. Rozpoczęły się rewizje procesów politycznych – przywracano dobre imię członkom partii komunistycznej, którzy wcześniej niesłusznie byli oskarżani o zdradę, o prawicowe odchylenia, a następnie skazywani na długie wyroki więzienia lub kary śmierci. Ogłoszono amnestię i wypuszczono z więzień niesłusznie uwięzionych i skazanych. Doszło do wewnętrznego **rozłamu w partiach komunistycznych** Czechosłowacji i Węgier. Młodzi członkowie partii, zwani „liberałami”, coraz częściej wzywali do odejścia od modelu radzieckiego i za „własną drogą do komunizmu”. Nie oznaczało to odejścia od idei komunistycznej, a jedynie dostosowanie metod do specyfiki kraju i społeczeństwa. Stalin nie pozwalał na jakiegokolwiek odstępstwa od modelu radzieckiego, uważając że zdał on egzamin. Teraz coraz częściej mówiono o czechosłowackiej czy polskiej drodze do komunizmu. W krajach demoludu powstawały **kluby dyskusyjne**, które stają się areną zagorzałej polityki. Do najsławniejszych należą klub dyskusyjny im. Petofiego na Węgrzech czy klub K231 w CSRS. Duży wpływ na nastroje społeczne miała prasa. Zaczęły się pojawiać **niezależne tytuły**. W CSRS (Czechosłowacji) przełomowe artykuły drukowano w „Literarni Noviny” i „Kulturni Životi”. Wydawało się, że epoka ślepego posłuszeństwa wobec Moskwy minęła.

b) czynniki wewnętrzne:

Podobnie jak w innych krajach w Polsce referat Chruszczowa wywarł olbrzymi wpływ na sytuację polityczną. Bolesław Bierut, który był szefem polskiej delegacji na XX Zjazd KPZR, zachorował i zmarł w Moskwie. W PZPR doszło do rywalizacji o władzę. Rozgorzały spory o rolę i znaczenie KPP (Komunistyczna Partia Polski) i PPS w historii ruchu robotniczego, politykę rolną, rolę PZPR wśród innych partii, cenzurę. Przede wszystkim chodziło tutaj o przyznanie się do błędów takich jak wprowadzenie kolektywizacji w rolnictwie, potępienie KPP i całkowite podporządkowanie innych partii PZPR, podejmowanie odgórnych decyzji i nie przestrzeganie zasady kolektywności. Zaczęto mówić o tym, że Polska ma prawo do „własnej drogi do socjalizmu”. **W PZPR doszło do rozłamu**. Powstały dwa obozy: (1) tzw. Natolińczycy – odłam konserwatywny, który próbował hamować liberalizację – Zenon Nowak, Franciszek Mazur, Aleksander Zawadzki. (2) tzw. Puławianie – odłam liberalny, który dążył do zmian, dostosowanie się do oczekiwań społecznych – Jerzy Albrecht, Stefan Staszewski, Eligiusz Lasota. Puławianie opierali się na młodych sekretarzach: Władysławie Malwinie i Jerzym Morawskim. Reformatorzy postulowali utworzenie rad robotniczych w fabrykach (powrót do oddolnego sterowania partią), radykalne zmiany w polityce gospodarczej państwa, które przyczyniłyby się do podniesienia stopy życiowej obywateli, zniesienie priorytetu przemysłu ciężkiego w gospodarce (zbyt duże nakłady na tę gałąź przemysłu, która nie miała wpływu na polepszenie bytu obywateli). Te dwa obozy rywalizowały między sobą. Na VI Plenum KC PZPR (Komitetu Centralnego PZPR) w marcu 1956 r. na następcę Bieruta wybrano **Edwarda Ochaba**, który był tolerowany przez obydwa ugrupowania, był neutralny. Innym czynnikiem, który miał wpływ na wydarzenia 1956 r. było **niezadowolenie społeczeństwa**. Niezadowolenie te było spowodowane bardzo złym stanem gospodarki, ciągłym pogarszaniem warunków życia.

Jednocześnie dowiedziano się jak żyje część społeczeństwa korzystająca z licznych przywilejów zastrzeżonych dla nielicznych przedstawicieli władzy. Było to możliwe dzięki **Radiu „Wolna Europa”**. Od września 1954 r. zaczęły do Polski docierać audycje Józefa Świątły, wysokiego funkcjonariusza Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), który zbiegł na Zachód. Informował on w swoich audycjach przywilejach jakimi obdarzeni są przywódcy partii, o pełnej zależności od Moskwy i o metodach безпеaki. Informacje zawarte w audycjach ukazywały dysproporcje poziomu życia w ludowym państwie, gdzie wszyscy mieli być sobie równi. Żądano również ukarania zbrodniarzy okresu stalinizmu. Reformatorzy wewnątrz partii zdawali sobie sprawę z tego, że część wysokich funkcjonariuszy partii odpowiedzialnych za terror, masowe mordy, oszczerstwa, musi odejść. Na wiosnę 1956 r. nastąpiły **zmiany kadrowe w PZPR**: aresztowano gen. Romkowskiego, płk. Różańskiego, odwołano ministra sprawiedliwości Świątkowskiego, prokuratora generalnego Kalinowskiego i naczelnego prokuratora wojskowego Zarakowskiego. Z rządu usunięto Radkiewicza, ustąpił Jakub Berman. Zredukowano liczbę urzędników UB (Urzędu Bezpieczeństwa). Jak widać „odwilż” dotknęła również członków partii i najwyższe władze państwowe. W kwietniu 1956 r. **ogłoszono amnestię**. Objęła ona prawie 6 tysięcy osób skazanych za „przestępstwa przeciwko PRL” oraz ponad 1 tysiąc skazanych za „winy przedwojenne”. Karę śmierci zamieniono na 15 lat więzienia, a dożywocie na 12 lat. Niczego jednak nie odwoływano, nie przywrócono dobrego imienia ludziom, którzy zostali słusznie oskarżeni i skazani. Mimo o do początku czerwca 1956 r. zwolniono z więzień 28 tys. więźniów politycznych. Oprócz zmian politycznych i złej sytuacji gospodarczej wpływ na wydarzenia 1956 r. mi również „ferment kulturalny”. **Pojawiły się opozycyjne pisma**, które skorzystały ze złagodzenia cenzury. „Po prostu” było pismem ZMP (Związek Młodzieży Polskiej), które przekształciło się w „pismo studentów i inteligencji. Trudne tematy podejmowała „Nowa Kultura” i „Twórczość”. Sugerowano odejście od socrealizmu, ukazywanie prawdziwej rzeczywistości PRL, nawiązanie do zachodnich trendów w sztuce i muzyce. Kultura stała się polem walki między liberałami a konserwatystami. W 1955 r. otwarto pierwszą wystawę, która zrywała z zasadami socrealizmu. Utwory Marka Hłaski stały się sensacją. Również w 1955 r. zaczął działać **Klub dyskusyjny - Klub Krzywego Koła**. W krótkim czasie liczba takich klubów wzrosła do 40. Złagodzenie cenzury spowodowało rozwój kulturalny nie zawsze zgodny z oficjalną ideologią.

2. Wydarzenia czerwcowe w Poznaniu – 28.06.1956 r.

- a) bardzo zła sytuacja gospodarcza spowodowała wzrost napięcia społecznego. Robotnicy zaczęli domagać się obniżenia norm, podwyżki płac, zmniejszenia opodatkowania. Kierownictwo zakładów nie dotrzymywało żadnych umów. Ponieważ rozmowy z przedstawicielami Ministerstwa Przemysłu Maszynowego nie dały żadnych rezultatów robotnicy postanowili przeprowadzić strajk pod hasłem: „chleba i wolności”. Strajk ten rozpoczął się w poznańskich zakładach im. Hipolita Cegielskiego. Przyłączyli się do niego robotnicy Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego i Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego. pewną formą nacisku na władze miał być termin XXV Międzynarodowych Targów Poznańskich. Do Poznania przybyła specjalna komisja Centralnej Rady Związków Zawodowych z Wiktorem Kłosiewiczem na czele, która zlekceważyła postulaty robotników. W związku z tym 27 czerwca 1956 r. wznowiono strajk i podjęto decyzję o przeprowadzeniu manifestacji ulicznej następnego dnia.
- b) **28 czerwca 1956 r.** spod zakładów Cegielskiego ruszył pochód, który skierował się w kierunku centrum miasta. Wzięło w nim udział około 80% załogi Cegielskiego, przyłączali się również robotnicy innych zakładów. Łącznie manifestacja liczyła około 100 tys. osób. Początkowo pochód skierował się pod Urząd Wojewódzki o Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Część demonstrantów zdołała więzienie na ulicy Młyńskiej i uwolniła więźniów. Część zniszczyła urządzenia zagłuszające. Następnie manifestanci przenieśli się przed gmach Urzędu Bezpieczeństwa na ulicę Kochanowskiego. Z gmachu padły pierwsze strzały do tłumu. Ludność zaczęła

wznosić barykady, rozbroiła jednostki skierowane do pacyfikacji tłumu. Rozpoczęła się bitwa uliczna.

- c) w Warszawie podjęto decyzję o wysłaniu do Poznania wojska, które zapanowałyby nad sytuacją. **Do Poznania przybył premier Józef Cyrankiewicz, Edward Gierek i gen. Stanisław Popławski**, który miał kierować akcją. Do pacyfikacji wyznaczono jednostkę Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz jednostki pancerne Śląskiego Okręgu Wojskowego. Strzelanina trwała do rana 29 czerwca 1956 r. Zginęło 75 osób, rannych zostało około 800. Oficjalnie stwierdzono, że wypadki poznańskie były „prowokacją imperialistyczną”. Józef Cyrankiewicz stwierdził, że „Każdy prowokator czy szaleniec, który odważy się podnieść rękę przeciwko władzy ludowej, niech będzie pewien że tę rękę władza odrabie”. Aresztowani uczestnicy manifestacji na jesieni 1956 r. uzyskali kilkuletnie wyroki więzienia.

Wydarzenia poznańskie przyczyniły się do dalszego rozłamu w PZPR.

3. Wydarzenia październikowe 1956 r. – 19-20.10.1956 r.

- a) młodzi działacze polityczni zdawali sobie sprawę z konieczności reform. Poławianie chcieli przeprowadzić reformy w oparciu o Władysława Gomułkę, który w 1954 r. został zwolniony z więzienia. Gomułka żądał dla siebie funkcji I sekretarza KC PZPR. Powrotowi Gomułki sprzeciwiali się Natolińczycy. Porozumieli się oni z Kremlm obawiając się całkowitego odsunięcia od władzy. O przyszłości partii miało zadecydować VIII Plenum KC PZPR.

b) **przebieg wydarzeń październikowych:**

Wyznaczono datę VIII Plenum na **19 października**. Zaniepokojony wieściami z Polski Nikita Chruszczow wezwał najwyższe władze PZPR do Moskwy na 17 października. Edward Schab zgodził się na tę wizytę ale dopiero po zakończeniu obrad Plenum. Wówczas Natolińczycy spróbowali przejąć władzę. Sporządzili listę 700 działaczy opozycji wewnątrzpartyjnej i podjęli próbę ich aresztowania. Akcja ta nie powiodła się; część ludzi została ostrzeżona, a część oficerów MO i WP poparło reformatorów. Bezpośrednie działania podjęli Rosjanie. 19 października **do Warszawy przybyła delegacja radziecka na czele z Nikita Chruszczowem**, Wiaczesławem Mokotowem i marszałkiem Iwanem Koniewem. Chruszczow obawiał się, że zmiany personalne pociągną za sobą zmiany polityczne – wycofanie się Polski z Układu Warszawskiego oraz zmianę ustroju. Rozpoczął się marsz jednostek radzieckich na Warszawę. Został on wstrzymany na żądanie Edwarda Ochaba.

Wieczorem tego samego dnia rozpoczęły się obrady VIII Plenum KC PZPR. Zgłoszono kandydaturę Władysława Gomułki na stanowisko I Sekretarza KC PZPR. Później obrady przerwano by spotkać się z delegacją radziecką. W rozmowach udział wzięli : Edward Schab, Władysław Gomułka, Józef Cyrankiewicz, Adam Rapacki i Edward Gierek. Udało im się przekonać Chruszczowa, że Polska nie zamierza opuścić obozu socjalistycznego. Obiecali opanować sytuację wewnątrz kraju. Następnego dnia delegacja radziecka opuściła Polskę, a obrady VIII Plenum wznowiono. **20.10. Gomułka przedstawił towarzyszom swój program:** wprowadzenie nowych metod zarządzania, potępienie kolektywizacji i nieskrępowany rozwój rolnictwa, kierowanie stosunkami między Polską a ZSRR na zasadzie niezależności i suwerenności, potępienie „kultu jednostki” i systemu stalinowskiego, ograniczenie roli partii i oddanie władzy w ręce rządu i Sejmu, zachowanie hegemonicznej roli PZPR. Niestety w części były to hasła propagandowe, które pokrywały się z oczekiwaniami społecznymi. Gomułka nie był w stanie ich zrealizować. Jednym słowem Gomułka pragnął przeprowadzić liberalizację stosunków politycznych przy zachowaniu rządów monopartyjnych, na skutek której rządziłby rząd i Sejm, a partia tylko ogólnie by „kierowała”.

Obradom VIII Plenum towarzyszyła napięta atmosfera. Odbywały się liczne wiece robotnicze i studenckie (największe na Politechnice Warszawskiej i w Fabryce Samochodów Osobowych na Żeraniu), które głosiły poparcie dla Gomułki jako nowego szefa partii i dla Puławian i ich reform. **21 października** 1956 r. wybrano nowy skład Biura Politycznego i nowy sekretariat KC PZPR, do którego weszli

przedstawiciele grupy centrowej Ochaba i tzw. gomułkowcy. Natolińczycy zostali odsunięci od władzy. **I sekretarzem PZPR został Władysław Gomułka.**

c) skutki października 1956 r.:

- nastąpiła liberalizacja życia politycznego
- Sejm wyznaczył termin wyborów na styczeń 1957 r. i uchwalił nową ordynację wyborczą
- przeprowadzono zmiany w rządzie
- zlikwidowano Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego
- bardzo wielu ubeków straciło pracę, wielu zaczęło pracować w gospodarce
- uznano kombatanckie uprawnienia żołnierzy AK (zaczęto ich przyjmować do ZBoWiD-u)
- partie satelickie – ZSL i SD – ożywiły swoją działalność i wybrały nowe władze
- Front Narodowy przemianowano na Front Jedności Narodu (FJN)
- 28.10.1956 r. zwolniono z więzienia prymasa Wyszyńskiego, a później innych biskupów. W grudniu 1956 r. doszło do podpisania porozumienia państwo – Kościół
- przeprowadzono liczne zmiany w wojsku: zwolniono z czynnej służby i odesłano do ZSRR 32 radzieckich generałów i pułkowników, stanowisko ministra obrony objął gen. Spychalski zajmując miejsce marszałka Rokossowskiego, stanowisko szefa Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego objął generał Janusz Zarzycki.

d) nowe władze starały się wprowadzić w życie chociaż część postulatów społecznych:

- zniesiono (przejściowo) wydawanie poufnych opinii personalnych
- zlikwidowano sklepy dla uprzywilejowanych
- zniesiono zakaz posiadania złota, platyny, obcych walut
- przywrócono samorząd pracowniczy dzięki ustawie o radach robotniczych
- ogłoszono zaprzestanie zagłuszania zachodnich radiostacji nadających w języku polskim
- powołano Radę Ekonomiczną złożoną z fachowców
- specjalna komisja zajęła się badaniem odpowiedzialności pracowników prokuratury, sądownictwa, Głównego Zarządu Politycznego za zbrodnie okresu powojennego
- zrehabilitowano wielu działaczy niepodległościowych czasu okupacji
- zweryfikowano akty oskarżenia i zmniejszono wyroku bądź je anulowano, wobec osób skazanych w procesach dotyczących czerwca 1956 r. w Poznaniu
- złagodzono cenzurę.

e) zgodnie z umową w listopadzie 1956 r. Władysław Gomułka pojechał z wizytą do Moskwy. 8.11.1956 r. podpisany został polsko – radziecki układ o normalizacji stosunków na zasadzie wzajemnego poszanowania suwerenności i nieinterwencji. Zapowiedziano zwiększenie repatriacji Polaków z ZSRR.

17.12.1956 r. podpisano polsko – radziecki układ dotyczący prawnego statusu wojsk radzieckich na ziemiach polskich. Dowództwo radzieckie zobowiązało się nie ingerować w wewnętrzne sprawy PRL, ruchy wojsk radzieckich i ich liczebność na ziemiach polskich miały być uzgadniane z rządem polskim. W marcu 1957 r. podpisano polsko – radziecką umowę w sprawie trybu i terminów repatriacji Polaków z ZSRR. Do Polski mogli wyjechać ludzie, którzy posiadali obywatelstwo polskie przed 17.09.1939 r. wraz z dziećmi i współmałżonkami. Do 1959 r. do Polski przyjechało około 230 tys. osób. Również w marcu 1957 r. podpisano umowę graniczną dotyczącą terenów Prus Wschodnich.